

УДК 94[929-05:655.5]

ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ М.МАКСИМОВИЧА

Докладно аналізується діяльність М. Максимовича як редактора, науковця і видавця.

Детально анализируется деятельность М. Максимовича как редактора, ученого и издателя.

The article contains a description of the M. Maksimovichs activity as editor, scientist and publisher.

Ключові слова: Україна, М.Максимович, історія, періодичні друковані органи, книговидання.

Михайло Максимович відомий нам як природознавець, філолог, історик, видавець. Часом непросто визначити, якій саме науці він віддавав перевагу. Проте, головною ознакою усієї спадщини вченого є її національна спрямованість, служіння інтересам українства.

Незважаючи на те, що як редактор і видавець М. Максимович формувався в російському середовищі, він дотримувався патріотичних принципів у діяльності, прагнув творити для України. Результатом цієї роботи були видання на українознавчу тематику.

М.Максимович народився 3 вересня 1804 р. на хуторі Тимківщина Золотоніського повіту Полтавської губернії у родині збіднілого дворянина, предки якого у XVII-XVIII ст. займали високі посади у козацькому війську. Виховувався він під впливом дядьків по матері, Іллі Максимовича, доктора права та філософії Харківського університету, та Романа Максимовича, викладача грецької та римської словесності у Московському університеті. Початкову освіту здобув у Золотоніському Благовіщенському монастирі, потім вступив до Новгород-Сіверської гімназії, де і почав збирати українські народні пісні. Після закінчення Новгород-Сіверської гімназії, 1819 р. вступив на філологічне відділення Московського університету. Провчившись два роки, перейшов на природниче відділення і вивчав фізику й математику. 1823 р., після закінчення навчання, був залишений для наукової роботи і в тому ж році публікує свою першу наукову працю “Про систему рослинного царства”. А 1833 р. вийшла “Книга Наума про великий Божий Світ”, яка містить науково-популярні розповіді про будову землі, сонячної системи, галактики. Ця книга протягом сорока років

одинадцять разів перевидавалася. У 1833 р. М. Максимович здобуває ступінь доктора біологічних наук та звання професора, стає завідувачем кафедри ботаніки Московського університету. 1834 р. виходить його збірник “Українські народні пісні”. У травні 1834 р. М. Максимовича запрошують до щойно створеного Київського університету святого Володимира, там він спершу працює професором, а з жовтня того ж р. стає ректором. З 1835 р. (у зв’язку з хворобою) звільняється з посади ректора і залишається професором. Продовжує вивчати українську та російську історію, досліджує “Слово про Ігорів похід”, який у 1837 році видає російською мовою. 1839 р. написана робота “Сказання про Коліївщину”, яку цензура заборонила друкувати. 1840 р. виходить перший номер історичного альманаху “Киевлянин”, а через три роки надрукована наукова праця “Про Петра Конашевича Сагайдачного”. В цей час читає лекції у Київському університеті, бере участь у Київській археографічній комісії, там же вперше познайомився з Т. Г. Шевченком.

Крім цього, М. Максимович стає ініціатором та автором двох періодичних видань при Київському університеті (наукового журналу “Ученые записки” та популярного журналу “Киевские новости”). Але наміри видати зазначені видання не здійснилися. Однак, така спроба мала важливе значення у науковому та суспільному житті Києва, оскільки планувалися вони як *перші періодичні друковані органи* у цьому місті.

М. Максимович розробив також правописну систему. Відправним пунктом при її створенні була умова максимальної відповідності графічної та фонетичної систем української мови. По-перше, це стосувалося способу передачі на письмі голосних звуків, цьому передувала ретельна наукова робота в ході дослідження українського вокалізму: “Про голосні звуки”, “Про постійні та випадні звуки”, “Про звуки напівголосні”, “Про перетворення голосних звуків у носові”. При виборі правописної системи вчений орієнтувався на давні українські тексти, ретельно вивчав їх. Результатом цієї роботи стало впровадження оригінальної методики позначення голосних, які відрізнялися між собою походженням. Створення українського правопису “максимовичівки” стало не результатом наукового пошуку вченого, а проявом почуття любові до рідного краю, свідченням непідробного патріотизму, прагненням утвердження цього правопису нарівні з мовою російською. Це підтверджує його прихильність саме до *історично-етимологічного* правопису, а не до фонетичного, засади якого на той час були новішими, а значить і поширенішими. Закоханість М. Максимовича в історію Батьківщини, у її минуле, визначила і його філологічні уподобання: писати не так, як говорять (говорять люди по-різному, оскільки усне мовлення значно швидше реагує на соціальні, культурні та інші зміни), а чітко дотримуватись традицій давнього

писання, дотримуватись того, щоб максимально відбивати специфіку усного мовлення.

Крім цього, М. Максимович розробив рекомендації щодо того, як читати відповідно до української вимови, що було, по суті, правилами сучасної української орфоепії. Згадані рекомендації були вміщені в обох виданнях “Украинца”.

Слід зазначити, що завдяки майстерності редактора-видавця його збірники українських народних пісень з кожним виданням були кращими. По-перше, еволюція помітна у назві видань. Так у першому збірнику пісні названі “малоросійськими”, а в другому і третьому – “українськими”. По-друге, зміни відбулися в обсязі книг: перші два збірники склалися з чотирьох розділів основного тексту, третій – з шести.

Отже, учений-природознавець, редактор і видавець М. Максимович настільки захоплюється видавничою справою, що вирішує поставити її на постійну основу. Після невдалої спроби заснувати періодичні друковані органи М. Максимович обирає інший шлях – випуск альманахів. Першою спробою стала “Денница”, три книги якої побачили світ у Москві (1830, 1831, 1834). Київський період видавничої діяльності М. Максимовича пов’язаний з появою трьох книг альманаху “Кіевлянин” (1840, 1841, 1850), а “Украинец” стає його продовженням (1859, 1864).

Альманах М. Максимовича “Денница”, попри свої недоліки, займає значне місце у науковій і видавничій спадщині М. Максимовича. По-перше, це перший крок вченого до оволодіння складною справою редактора-видавця. По-друге, “Денницю” можна вважати надбанням не тільки російської культури, а й української. Вчений у своїх публікаціях замінив російський правопис на український; а твори, хоч і були написані російською мовою, але на українську тематику (наприклад, “Ночлег гайдамаков” П. Байського). А в останньому номері вміщено твір про Україну (“Малороссиянке”).

Видання “Денници” засвідчило вміння М. Максимовича займатися видавничою справою навіть за несприятливих умов.

“Кіевлянин” – найпомітніший серед альманахів, виданих М. Максимовичем. Це видання займає помітне місце в історії української видавничої справи, незважаючи на незначну кількість випусків (всього лише три). Передусім ідеться про тематичну насиченість публікацій та їхній високий науковий рівень. Певним досягненням, зважаючи на скромні можливості друкарні, були різноманітні ілюстрації, що вміщувались у кожному номері альманаху.

“Украинец” відрізнявся від інших альманахів насамперед тим, що в ньому були надруковані праці лише самого видавця. М. Максимович в основному перебував на Михайловій Горі і не часто відвідував Київ чи

Москву, що й позначилося на його діяльності як головного редактора. Проблем із добором матеріалів не було, вчений мав чимало власних напрацьовок, які й лягли в основу обох видань “Українця”. В цьому полягав задум М. Максимовича систематизовано видавати власні твори. Проте, “Українець” мав негативні рецензії критиків (на відміну від читачів, серед яких альманах користувався неабиякою популярністю). Це пояснюється саме національним спрямуванням “Українця”, що викликало роздратування та занепокоєння російських критиків. Сьогодні це видання має велике значення, для вивчення подій в історії України.

Зміст альманахів мали визначати два основні тематичні напрями: публікації власне літератури у віршах і прозі; публікації наукового змісту (предметом вивчення був Київ та його околиці).

Так, “Денниця” і “Кієвлянин” містили історичні розвідки М. Максимовича – “Острожская сторона”, “Сказание о гетьмане Сагайдачном” і т. д.

Вченими-науковцями зроблена спроба класифікувати книжкову продукцію М. Максимовича, розділити наукові та навчальні видання. В результаті навчальні видання М. Максимовича поділяють на два види: 1) підручники для вищих навчальних закладів – “Звідки йде руська земля. За переказом Несторової повісті та за іншими старовинними писаннями руськими” та “Історія стародавньої руської словесності”; 2) книги для читання, зокрема для народних шкіл та училищ – “Книга Наума про великий Божий світ”, “Короткий буквар для руського народу”, “Сказання про стародавніх людей Київської землі”.

Вчені дійшли висновку, що освітніми виданнями М. Максимович прагнув охопити усі вікові категорії населення, започаткувавши видання серій книг для народних училищ та підручників для вищих навчальних закладів. Прикметно, що за допомогою цих видань, зокрема книг для вищої школи, видавець прагнув донести до широкого загалу свої міркування про походження українців та самотність їхньої мови.

М. Максимович видав також посібники для народного читання, які за тематикою охоплювали більшість предметів, передбачених початковою освітою – основи грамотності і письма (“Короткий буквар для руського народу”), географія та астрономія (“Книга Наума про великий Божий світ”), історія (“Сказання про стародавніх людей Київської землі”).

Книги для народних шкіл та училищ, видані М. Максимовичем, відповідали вимогам, які прийняв „Комітет грамотності”, а саме: наукове і практичне значення видань, їхній освітній вплив; зрозумілий, послідовний і дохідливий для народу виклад матеріалу; правильна, проста народна мова; невисока ціна видань тощо.

М. Максимович у своїй діяльності враховував *особливості наукового книговидання*, тому при вивченні історичних подій вчений спирався на основні джерела і документи, архівні матеріали, оскільки у розвідках багатьох вчених траплялися неточності й перекручення фактів.

Редакторська робота М. Максимовича над “Пам’ятками” при Київському університеті святого Володимира, що видавалися Тимчасовою комісією для розгляду давніх актів, полягала в тому, щоб відібрати з багатьох матеріалів ті історичні джерела, які, на його думку, можна видавати. Потрібно було враховувати офіційні настанови генерал-губернатора та його прибічників: структурувати видання, а при складанні матеріалу в томи дотримуватися визначених принципів (географічного, тематичного чи хронологічного); дбати про належне розміщення текстів, їхнє ретельне технічне редагування; оформляти посилання; подавати заголовки документам; укладати примітки тощо.

З початком видавничо-редакторської роботи М. Максимович вдумливо розробляв і запроваджував певну систему: методика випуску періодичного видання; опрацювання матеріалів; критерії оцінок. Результатом цієї роботи стали власні *принципи редакторської справи*: чітке визначення програми своїх видань, розробка їхньої структури.

Для альманахів притаманна була своя структура – рубрики відсутні, проза, поезія та наукові статті в альманасі чергуються, а зміст розбитий на окремі частини.

У книговидавничій сфері М. Максимович виступив як новатор, його дослідження “Звідки йде руська земля. За переказом Несторової повісті та за іншими старовинними писаннями руськими” – перша книга, надрукована в університетській друкарні.

Виданням “Книга Наума про великий Божий світ” започатковано серію популярних книг для народної освіти.

М. Максимович був також редактором журналу “Русская беседа”, в якому було вміщено значну кількість матеріалів, присвячених українським питанням, зокрема, проблемі походження українців та їхньої мови. Ці розвідки викладені у формі листів до своїх опонентів з метою виправлення неточностей, які були ними допущені.

При редагуванні “Русской беседы” М. Максимович дотримується правил, які були визначені його попередниками. Серед критеріїв оцінки редакторської діяльності М. Максимовича взагалі, і “Русской беседы” зокрема, можна виділити три основні: патріотизм, любов до істини, об’єктивно-критичне ставлення до джерел і фактів.

Критерії оцінки, закладені М. Максимовичем у процес редакторської та видавничої діяльності, є актуальними й сьогодні. В жорстких умовах ринкової економіки більшість видавців керуються комерційними

принципами. М. Максимович же ставив за мету популяризувати свої дослідження, донести наукові розробки до широкого загалу, навіть зі збитками для себе як видавця.

Таким чином, спадщину М. Максимовича можна класифікувати:

1. За формою і матеріальною конструкцією: книжкові видання (“Малоросійські пісні”, “Українські народні пісні”, “Голоси українських пісень”, “Збірники українських пісень”, “Звідки йде руська земля. За переказом Несторової повісті та за іншими старовинними писаннями руськими”, “Історія стародавньої руської словесності”, “Книга Наума про великий Божий світ”, “Короткий буквар для руського народу”, “Сказання про стародавніх людей Київської землі”); журнальні видання (альманахи “Денница”, “Кіевлянин”, “Українець”).

2. За соціально-функціональним призначенням: літературно-художні видання (збірники українських народних пісень, альманахи “Денница”, “Кіевлянин”, “Українець”); навчальні видання (підручники для вищих навчальних закладів “Звідки йде руська земля. За переказом Несторової повісті та за іншими старовинними писаннями руськими”, “Історія стародавньої руської словесності” та книги для читання для народних шкіл та училищ “Книга Наума про великий Божий світ”, “Короткий буквар для руського народу”, “Сказання про стародавніх людей Київської землі”); довідкові (не видані, але укладені М. Максимовичем й підготовлені до друку – український словник та українська енциклопедія).

3. За цільовим призначенням: для широкого кола читачів (збірники українських народних пісень, альманахи “Денница”, “Кіевлянка”, “Українець”); для дітей та юнацтва (“Книга Наума про великий Божий світ”, “Короткий буквар для руського народу”, “Сказання про стародавніх людей Київської землі”).

4. За кількістю видань: стереотипне видання (“Книга Наума про великий Божий світ”, “Короткий буквар для руського народу”); перше видання (решта).

5. За періодичністю випусків (усі видання є неперіодичними).

6. За способом укладання текстів: однотомне (“Звідки йде руська земля. За переказом Несторової повісті та за іншими старовинними писаннями руськими”, “Короткий буквар для руського народу”, “Сказання про стародавніх людей Київської землі”); багатотомне (українські народні пісні планувалися як багатотомні “Історія стародавньої руської словесності”, “Книга Наума про великий Божий світ”); серійні видання (серія книг для народної освіти “Книга Наума про великий Божий світ”, “Короткий буквар для руського народу”, “Сказання про стародавніх людей Київської землі”).

7. За тематикою: фольклор (видання збірок українських пісень); історія України, археологія та археографія (альманахи “Кієвлянин”, “Українець”, підручники “Звідки йде руська земля. За переказом Несторової повісті та за іншими старовинними писаннями руськими”, “Огляд Києва стосовно старожитностей”, “Огляд могили, валів та городищ Київської губернії”, “Пам’ятки”, видані Тимчасовою комісією для розгляду давніх актів, деякі матеріали “Русской беседы”); історія мови (“Історія стародавньої руської словесності”); природознавство, граматики та інші дисципліни, що вивчалися в народних училищах (“Книга Наума про великий Божий світ”, “Короткий буквар для руського народу”, “Сказання про стародавніх людей Київської землі”).

Таким чином, значення постаті Михайла Максимовича і як редактора, і як науковця та видавця сьогодні важко переоцінити. Саме завдяки цьому вченому, в Києві започатковано цілеспрямоване формування осередків українського руху.

1. Тимошик М. С. Її величність книга. Історія видавничої справи Київського університету 1834-1999. – К.: Наша культура і наука, 1999. – 308 с.

2. Рясна О. О. Максимович М. як видавець книг для середньої освіти // Друкарство. – 2004. – № 5.

3. <http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/about/maksim.php3>.

4. <http://www.ukrop.com/ua/encyclopaedia/100names/6126.html>.